

dr Danuta Wolska
Instytut Pedagogiki Specjalnej
Katedra Dydaktyki Specjalnej i Psychoedukacji
Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN
Kraków

AUTOREFERAT

1. Imię i nazwisko

Danuta Wolska

2. Posiadane dyplomy, stopnie naukowe - z podaniem nazwy, miejsca i roku ich uzyskania oraz tytułu rozprawy doktorskiej:

- magister pedagogiki specjalnej – Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Krakowie, 1984,
- podyplomowe studia z Terapii Psychopedagogicznej: 1990 – 1992,
- doktor nauk humanistycznych – Akademia Pedagogiczna w Krakowie, 1998,
Tytuł rozprawy doktorskiej: *Indywidualne i środowiskowe uwarunkowania, przystosowania emocjonalno – społecznego osób dorosłych upośledzonych umysłowo w stopniu umiarkowanym* (recenzenci: prof. dr hab. Władysław Dykcik, prof. dr hab. Franciszek Wojciechowski).

3. Informacje o dotychczasowym zatrudnieniu w jednostkach naukowych

Aktualnie:

- adiunkt, Instytut Pedagogiki Specjalnej, Uniwersytet Pedagogiczny, ul. Ingardena 4, Kraków – 1998,
- kierownik Katedry Dydaktyki Specjalnej i Psychoedukacji – 2014,
- kierownik Studiów Podyplomowych z Terapii Zajęciowej – 2012,
- opiekun roku studiów stacjonarnych i niestacjonarnych – 1998 – 2015.

W przeszłości:

- pedagog, Wojewódzka Poradnia Wychowawczo-Zawodowa, ul. Dietla 2, Kraków: 1984 – 1990,
- nauczyciel nauczania indywidualnego (1/2 etatu), Zespół Szkół Specjalnych nr 2, ul. Zamojskiego 100, Kraków: 1985 - 1988,
- asystent, Wyższa Szkoła Pedagogiczna, ul. Podchorążych 2, Kraków: 1990 – 1998,
- nauczyciel (1/2 etatu), Ośrodek Terapeutyczno – Szkolny dla Dzieci z Autyzmem,

- ul. Bałuckiego 6, Kraków: 1992 – 1995,
- nauczyciel mianowany, Kolegium Nauczycielskie, ul. Krakowska 16, Bielsko Biała: 2000 – 2010.

4. Wskazanie osiągnięcia* wynikającego z art. 16 ust. 2 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. nr 65, poz. 595 ze zm.):

- a. tytuł osiągnięcia naukowego/artystycznego, (autor/autorzy, tytuł/tytuły publikacji, rok wydania, nazwa wydawnictwa):

Wolska D. (2015), *Umiejętności życiowe jako wyznacznik aktywizacji zawodowej dorosłych z głębszą niepełnosprawnością intelektualną*, Kraków: Wydawnictwo Naukowe UP
- b. omówienie celu naukowego/artystycznego ww. pracy/prac i osiągniętych wyników wraz z omówieniem ich ewentualnego wykorzystania.

W podejmowanej przeze mnie pracy naukowej zainteresowania badawcze skierowane są na osoby dorosłe z niepełnosprawnością intelektualną. Początkowo koncentrowałam się na zagadnieniach związanych z ich przystosowaniem emocjonalno-społecznym, na rolach życiowych podejmowanych w dorosłości, rozwoju uczuć i seksualności, aż po omówienie zmian inwolucyjnych nadchodzących wraz z wiekiem i problemów związanych z późną dorosłością. Obecnie w podjętych badaniach skupiłam się na aktywizacji zawodowej osób z niepełnosprawnością intelektualną starając się ukazać w jakim zakresie umiejętności życiowe wpływają na możliwości podjęcia przez nie zatrudnienia na otwartym lub chronionym rynku pracy.

Ostatnie lata to czas nie tylko transformacji społeczno-ustrojowej, która przyniosła wiele pozytywnych zmian w życiu społecznym, także w życiu osób z niepełnosprawnością intelektualną, ale też – dzięki możliwościom korzystania z doświadczeń i pomocy Unii Europejskiej – czas nowego spojrzenia na edukację zawodową osób niepełnosprawnych. Zatrudnienie to ukoronowanie często długiego procesu rehabilitacji zawodowej osoby niepełnosprawnej, obejmującej ocenę jej możliwości zawodowych, przygotowanie do pracy i uzyskanie trwałego zatrudnienia. Polska jest krajem, który ma pierwsze sukcesy w postaci beneficjentów, którzy podjęli zatrudnienie na otwartym rynku pracy, dlatego w rozważaniach teoretycznych oraz w przeprowadzonych badaniach empirycznych postanowiłam zbadać umiejętności życiowe osób z niepełnosprawnością intelektualną, które mają priorytetowe

znaczenie w podjęciu przez nie aktywności zawodowej. Zatrudnienie wspomagane jest specjalną formą zatrudnienia osób niepełnosprawnych na otwartym rynku pracy, które nie są zdolne samodzielnie uzyskać pracę i utrzymać się w zatrudnieniu bez specjalnego wspomaganie. Według R. Dziurly (2011, s. 106) „oznacza ono wspieranie osób poszukujących pracy poprzez nawiązanie z nimi czasowej relacji, w efekcie której osoba poszukująca pracy uzyskuje, o ile jest to możliwe, samodzielność w wykonywaniu swoich obowiązków pracownika. Celem zatrudniania wspomaganego jest praca na otwartym rynku pracy.” Zatrudnienie wspomagane jest często nazywane modelem rehabilitacji zawodowej wdrażanym według schematu: umieścić w miejscu pracy – wyszkolić – utrzymać miejsce pracy. Znalezienie przez osoby niepełnosprawne odpowiedniej dla siebie pracy wiąże się z wieloma trudnościami. Trudności, szczególnie na etapie uzyskania pracy i adaptacji pracowników niepełnosprawnych w zakładzie pracy, legły u podstaw koncepcji zatrudnienia wspomaganego.

Aby podjąć pracę człowiek musi posiadać pewien wachlarz umiejętności, które opanował w biegu życia. Umiejętność to po prostu gotowość i możliwość celowego działania z wyborem i zastosowaniem najbardziej odpowiednich sposobów oraz z uwzględnieniem określonych warunków, gwarantujących właściwe rezultaty tego działania, to sprawdzona możliwość celowego wykonania pewnego określonego rodzaju działań (Wiatrowski 2005, s. 116). Wielu autorów wskazuje, że istnieje konieczność uwzględnienia w edukacji i terapii osób z niepełnosprawnością intelektualną treningu umiejętności życiowych, które należy kształtować w biegu całego ich życia. W ostatnich latach pedagodzy specjaliści podkreślają znaczenie kształcenia umiejętności życiowych w przygotowaniu osób z niepełnosprawnością intelektualną do zatrudnienia i podjęcia niezależnego życia na miarę ich możliwości. Aktywizacja zawodowa jest ważnym celem rehabilitacji dorosłego człowieka z niepełnosprawnością intelektualną, lecz najważniejsze są środki do osiągnięcia tego celu. Jednym ze środków są umiejętności życiowe, które osoba z niepełnosprawnością intelektualną osiągnęła w biegu życia, w domu rodzinnym, podczas edukacji szkolnej oraz rehabilitacji zawodowej, które pozwolą jej otrzymać i utrzymać stanowisko pracy. W oparciu o przeprowadzone badania własne oraz analizę literatury dotyczącej osób z niepełnosprawnością intelektualną i ich umiejętności życiowych jako priorytetowe uznałam umiejętności interpersonalne związane z komunikowaniem, umiejętności podejmowania decyzji i odpowiedzialność, umiejętności budowania samoświadomości i samoobsługę, umiejętności budowania własnego systemu wartości i kierowania sobą, umiejętności związane z radzeniem sobie ze stresem i umiejętności zarabiania na życie.

Mam nadzieję, że prezentowane wyniki badań pozwolą tak projektować rehabilitację zawodową osób z niepełnosprawnością intelektualną, aby podjęte działania w ramach projektów zatrudnienia wspomaganego były bardziej efektywne i przynosiły rezultaty w postaci zatrudnienia osób z niepełnosprawnością i utrzymania przez nie pracy przez dłuższy okres. Bowiem osoby z niepełnosprawnością intelektualną objęte badaniami uczestniczyły w projektach zatrudniania wspomaganego, lecz nie wszystkie podjęły zatrudnienie po ich zakończeniu. Część beneficjentów zdecydowała o powrocie do centrum aktywności, w którym wcześniej uczestniczyła w terapii zajęciowej, część nie podjęła pracy bojąc się utraty świadczeń rentowych a część nie znalazła zatrudnienia. Badaniami objęto grupę 300 osób z niepełnosprawnością intelektualną: 100 osób, które pracują po zakończeniu udziału w projekcie, 100 beneficjentów, którzy nie podjęli zatrudnienia, 100 osób, które uczestniczą w różnych formach aktywizacji dla osób dorosłych ale nigdy nie brały udziału w projektach unijnych ukierunkowanych na aktywizację zawodową.

W prowadzonych badaniach etap konceptualizacji badawczej zamknęło konstruowanie narzędzia badawczego pozwalającego ocenić poziom umiejętności życiowych osób z niepełnosprawnością intelektualną ważnych w dorosłym życiu podczas codziennego funkcjonowania oraz podejmowania aktywności zawodowej. Skonstruowałam *Skalę Umiejętności Życiowych - SUŻ* i opracowałam jej właściwości psychometryczne.

Postawione pytania badawcze ukierunkowały zakres otrzymanej wiedzy dotyczącej uwarunkowań indywidualnych osób z głębszą niepełnosprawnością intelektualną w zakresie poziomu umiejętności życiowych i korelacji zachodzących pomiędzy nimi. Pierwsze pytanie dotyczyło poziomu umiejętności życiowych beneficjentów. Najwyższe umiejętności życiowe prezentuje grupa osób, które podjęły zatrudnienie po zakończeniu udziału w projektach zatrudnienia wspomaganego. Dotyczą one *budowania własnego systemu wartości oraz podejmowania decyzji i odpowiedzialności, samoobsługi i umiejętności interpersonalnych związanych z komunikowaniem*. Niższe umiejętności życiowe we wszystkich badanych grupach dotyczyły *umiejętności radzenia sobie ze stresem*. Jest to obszar bardzo zaniedbany w terapii osób z niepełnosprawnością intelektualną. Koniecznie edukację w tym zakresie trzeba uwzględnić w programach szkolnych oraz w ośrodkach zajmujących się terapią osób dorosłych z głębszą niepełnosprawnością intelektualną. Wciąż bowiem pokutuje przeświadczenie, że ze względu na niski potencjał intelektualny najbliższe otoczenie powinno rozwiązywać wszystkie trudne sytuacje za osobę z niepełnosprawnością. Nie stwarza się jej możliwości samodzielnego rozwiązywania sytuacji dla niej trudnych. To prowadzi do nie radzenia sobie ze stresem.

Kolejne pytanie badawcze dotyczyło współzależności pomiędzy poszczególnymi umiejętnościami życiowymi beneficjentów. Najsilniejsze współzależności wystąpiły w grupie beneficjentów, nie biorących udziału w realizacji projektów zatrudnienia wspomaganego, które dotyczyły *samoobsługi* oraz *podejmowania decyzji i odpowiedzialności*, a także *umiejętności zarabiania na życie i samoobsługi*. We wszystkich grupach, niezależnie od płci, wystąpiła statystycznie istotna zależność pomiędzy *umiejętnościami interpersonalnym związanymi z komunikowaniem* a *umiejętnościami zarabiania na życie*. Statystycznie istotną zależność odnotowano również pomiędzy *umiejętnościami interpersonalnymi związanymi z komunikowaniem a podejmowaniem decyzji i odpowiedzialnością* w grupie osób aktywnych zawodowo po zakończeniu udziału w projekcie i w grupie, która uczestniczyła jedynie w terapii zajęciowej. W grupie mężczyzn, którzy po zakończeniu projektu pracują wystąpiła silna zależność między *umiejętnościami interpersonalnymi związanymi z komunikowaniem a radzeniem sobie ze stresem*. Być może umiejętność poinformowania najbliższego otoczenia o przeżywaniu dyskomfortu jest wystarczającym czynnikiem, aby uniknąć sytuacji trudnej w domu rodzinnym lub w miejscu pracy.

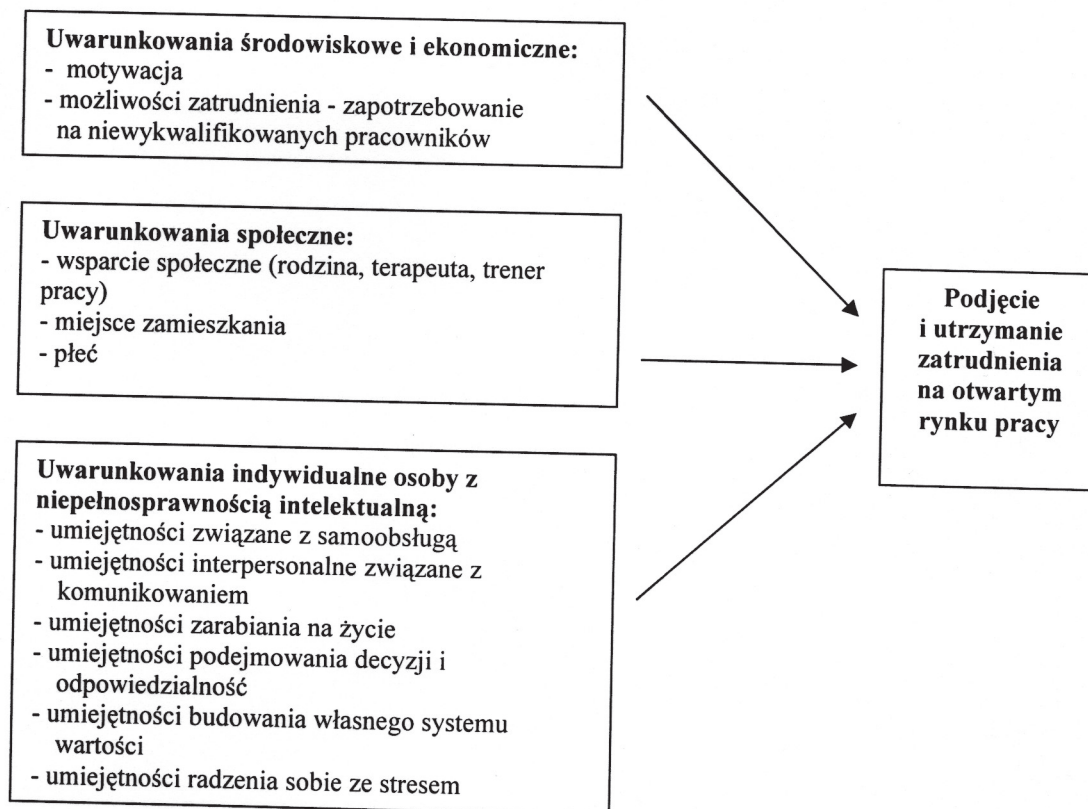
Następne postawione pytanie badawcze dotyczyło występowania statystycznie istotnych różnic w umiejętnościach życiowych beneficjentów pracujących i nie pracujących oraz osób z niepełnosprawnością intelektualną, które nie uczestniczyły w projektach. Wyniki przeprowadzonych badań jednoznacznie wskazują, iż umiejętności życiowe osób, które podjęły pracę po zakończeniu projektów i osób, które nie pracują różnią się istotnie ($p < 0,05$). Osoby pracujące prezentują wyższy poziom umiejętności życiowych we wszystkich analizowanych obszarach w porównaniu z beneficjentami, którzy nie pracują oraz osobami nigdy nie uczestniczącymi w projektach. Wysokie umiejętności życiowe wpływają na podjęcie i utrzymanie pracy.

Dzięki zastosowaniu modelowania strukturalnego uzyskałam wiedzę na temat silnych zależności występujących pomiędzy poszczególnymi obszarami umiejętności życiowych. Wzrost umiejętności związanych z *samoobsługą, budowania własnego systemu wartości i umiejętności interpersonalnych związanych z komunikowaniem* powoduje wzrost umiejętności zarabiania na życie w grupach pracujących i niepracujących beneficjentów. Stąd warto przytoczyć postulat, by w pracy edukacyjno-terapeutycznej z osobami z głębszą niepełnosprawnością intelektualną uwzględnić konwersje tych umiejętności. Przeprowadzone badania wskazują, że wykształcenie jednej umiejętności życiowej na wysokim poziomie powoduje także wzmocnienie pozostałych umiejętności.

Prezentowane w niniejszej monografii projekty zatrudnienia wspomaganego skierowane do osób z niepełnosprawnością intelektualną są ogromnym wsparciem rehabilitacji społecznej i zawodowej. Świadczą o tym nie tylko twarde rezultaty – liczba przeszkolonych beneficjentów, ilość godzin przeznaczonych na przygotowanie stanowiska pracy i pracownika do jej prawidłowego wykonywania, ilość osób, które podjęły pracę i ją utrzymały, ale również rezultaty miękkie czyli korzyści dla uczestników projektów dotyczące: zmian postaw i nastawienia do podjęcia pracy, rozwój umiejętności życiowych, nabycie nowych kwalifikacji, możliwość podjęcia praktyk, wzrost samooceny i zwiększenie motywacji do podejmowania aktywizacji zawodowej.

W oparciu o przedstawione rezultaty badań przedstawiłam empiryczny model umiejętności życiowych skonstruowany w oparciu o dotychczas prezentowane wyniki badań i przegląd literatury dotyczącej rehabilitacji zawodowej. Uwzględnione w *Schemacie 1* zależności dotyczące uwarunkowań środowiskowych i ekonomicznych dotyczą motywacji do podjęcia pracy oraz możliwości zatrudnienia na lokalnym rynku pracy. Stopień niepełnosprawności nie wpływa na otrzymanie i utrzymanie zatrudnienia. Silnie zmotywowane do podjęcia pracy osoby, bez względu na ograniczenia intelektualne lub ruchowe podejmowały zatrudnienie.

W uwarunkowaniach społecznych na pierwszym miejscu umieściłam wsparcie, którego udzielają osobie z niepełnosprawnością intelektualną osoby znaczące – rodzina, terapeuci, trener pracy. Osoby, których członkowie rodziny, terapeuci zajęciowi i doradcy zawodowi silnie motywowali do podejmowania aktywności zawodowej chętniej podejmowali próby pracy i łatwiej pokonywali przeszkody na drodze do jej utrzymania. W sytuacjach, gdy rodzina z góry zakładała, że osoba z niepełnosprawnością intelektualną nie poradzi sobie na otwartym rynku pracy lub roztaczano przed nią widmo utraty świadczeń rentowych częściej dochodziło do podjęcia przez nią decyzji o rezygnacji z udziału w projekcie lub kontynuowania terapii w warsztacie terapii zajęciowej. Na podjęcie zatrudnienia wpływa także miejsce zamieszkania osoby niepełnosprawnej. Połowa badanych z grupy, która nie brała udziału w projektach to mieszkańcy wsi. Ostatnim elementem uwarunkowań społecznych jest płeć badanych osób z niepełnosprawnością intelektualną. Mężczyźni częściej niż kobiety podejmowali zatrudnienie na otwartym rynku pracy (62,0%). Przeprowadzone badania empiryczne wskazują, że wiek nie jest zmienną różnicującą osoby w poszczególnych grupach, dlatego nie uwzględniłam go w *Schemacie 1*.

Schemat 1. Empiryczny model uwarunkowań wpływających na podjęcie i utrzymanie zatrudnienia przez osoby z głębszą niepełnosprawnością intelektualną na otwartym rynku pracy

Działania podejmowane w ramach rehabilitacji powinny być ukierunkowane na rozwój umiejętności:

- w zakresie samodzielności: dbałość o higienę osobistą i schludny wygląd, orientacja w terenie, dbałość o bezpieczeństwo swoje i innych, samoobsługa, szacunkowa ocena kosztów utrzymania,
- w zakresie umiejętności interpersonalnych: porozumiewanie się z otoczeniem, nawiązywanie kontaktu z innymi osobami, tworzenie więzi i przyjaźni, harmonijne współpraca w grupie, wzajemna pomoc,
- w zakresie podejmowania decyzji i odpowiedzialności: samodzielne rozwiązywanie problemów lub prośba o pomoc, podejmowanie wyborów, świadomość własnych ograniczeń, odpowiedzialność za powierzone mienie, samodzielne decydowanie sprawach życia codziennego,
- w zakresie budowania własnego systemu wartości: znajomość mocnych i słabych stron, posiadanie hierarchii wartości, dbanie o zdrowie, zachowania społecznie akceptowane,

- umiejętności radzenia sobie ze stresem: opanowanie agresji, nie obrażanie się, nie mówienie źle o innych, nie zniechęcanie się,
- w zakresie umiejętności niezbędnych do podjęcia zatrudnienia: rozwój sfery emocjonalno-motywacyjnej, polepszenie sprawności intelektualnej w zakresie rozumienia poleceń i instrukcji, wzrost samooceny, dostrzeganie potrzeb innych ludzi, punktualność, staranność i dokładność, samodzielność w działaniu.

5. Omówienie pozostałych osiągnięć naukowo - badawczych

5.1. Duże znaczenie w moich badaniach naukowych ma wydana w 2014 roku monografia:

Wolska D. *Zmiany inwolucyjne towarzyszące procesowi starzenia się osób z niepełnosprawnością intelektualną*, Kraków, Wydawnictwo Naukowe UP.

Wydanie omawianej monografii poprzedziły długoletnie badania zmian inwolucyjnych u osób z niepełnosprawnością intelektualną. Po raz pierwszy temat ten podjęłam w 2000 roku w artykule *Dynamika zmian inwolucyjnych w przystosowaniu emocjonalno-społecznym osób dorosłych upośledzonych umysłowo w stopniu umiarkowanym*, który ukazał się w Rocznikach Komisji Nauk Pedagogicznych, tom LIII, PAN, Kraków. W kolejnych trzech publikacjach wydanych w latach 2000, 2002, 2013 również podejmowałam te niezwykle istotne dla osób z niepełnosprawnością intelektualną tematy.

Starość to faza życia człowieka, która staje się coraz częściej udziałem także osób z niepełnosprawnością intelektualną. Dlatego tematem moich rozważań w przedstawionej monografii stała się dorosłość i późna dojrzałość osób z niepełnosprawnością intelektualną. Kontynuując badania naukowe związane z dorosłością osób z niepełnosprawnością intelektualną podjęłam w niej tematy trudne, ale niezwykle ważne: starość, śmierć, cierpienie w chorobie. Bieg życia ludzkiego obejmuje wejście w fazę późnej dorosłości, którą poprzedza pojawienie się zmian inwolucyjnych, będących nie tylko jej zwiastunem, ale też dowodem na to, że jest ona nieuchronna – chyba, że wcześniej przerwie je śmierć. Człowiek musi nie tylko pogodzić się z oznakami nadchodzącej starości, ale też musi nauczyć się z nimi żyć. Dożywanie okresu starości przez osoby z niepełnosprawnością intelektualną stało się faktem. Wiąże się to także z podjęciem i realizacją zadań rozwojowych tej fazy życia, pokonywaniem trudnych sytuacji życiowych takich jak: pogarszanie się stanu zdrowia, śmierć osób bliskich. Przygotowanie do późnej dojrzałości to zadanie, które muszą podjąć rodzice, terapeuci, przyjaciele już we wcześniejszych fazach życia osoby niepełnosprawnej

intelektualnie, gdyż z wiekiem nasilają się dolegliwości i ograniczenia, które dla osoby z niepełnosprawnością intelektualną mogą być niezrozumiałe, męczące, irytujące.

Celem przeprowadzonych badań było przeanalizowanie najczęściej występujących zmian inwolucyjnych u osób z niepełnosprawnością intelektualną oraz zbadanie czy i w jakim zakresie wiek, płeć, miejsce zamieszkania i aktywność zawodowa je różnicują

Analiza statystyczna zebranego materiału badawczego, w oparciu o wykorzystaną *Skalę obserwacji zmian inwolucyjnych w rozwoju osób upośledzonych umysłowo J. L. Lamberta (w tłumaczeniu i modyfikacji W. Pileckiej, D. Wolskiej)* pozwoliła na wyciągnięcie następujących wniosków:

- Wyniki przeprowadzonych badań jednoznacznie wskazują, że wiek w największym zakresie determinuje występowanie zmian inwolucyjnych w badanej populacji 300 osób dorosłych z niepełnosprawnością intelektualną. Wraz z wiekiem umiejętności życiowe osób z niepełnosprawnością intelektualną wypracowane podczas edukacji i w centrach aktywności zmieniają się pod wpływem pojawiających się zmian inwolucyjnych. Dlatego trzeba zmiany te uwzględnić podczas planowania aktywności zawodowej lub społecznej osób dorosłych z niepełnosprawnością intelektualną.
- Kolejną zmienną niezależną, którą poddano analizie statystycznej było miejsce zamieszkania badanych osób niepełnosprawnych intelektualnie. Badaniem objęłam dwie grupy. Pierwszą stanowiły osoby, które mieszkały w domu rodzinnym, najczęściej z rodzicami lub jednym rodzicem albo z rodzeństwem. Drugą – mieszkańcy domów pomocy społecznej. Analiza testem *t*-Studenta dla prób niezależnych wykazała, że zmiany inwolucyjne w zakresie: *aktywności życiowej, występowania zachowań stereotypowych i rytualnych, mówienia i myślenia, postrzegania, funkcjonowania pamięci, orientacji w czasie i przestrzeni, uwagi, charakteru i humoru oraz samooceny* w grupie mieszkańców domów pomocy społecznej są istotnie statystycznie wyższe od zmian regresyjnych osób, które mieszkają w domach rodzinnych.
- Następnie analiza statystyczna dotyczyła podejmowania przez badanych aktywności w warsztatach terapii zajęciowej i w środowiskowych domach samopomocy – to jedna grupa badawcza. Drugą grupę stanowiły osoby, które po zakończeniu edukacji szkolnej pozostawały w domu rodzinnym lub w domu pomocy społecznej. Analiza testem *t*-Studenta wykazała istnienie statystycznie istotnej zależności między występowaniem zmian inwolucyjnych w zakresie zmiennych zależnych: *wygląd fizyczny, aktywność życiowa, występowanie zachowań stereotypowych i rytualnych,*

mówienie i myślenie, funkcjonowanie pamięci, orientacja w czasie i przestrzeni, uwaga, charakter i humor oraz samoocena w grupie osób nie podejmujących aktywności w warsztatach terapii zajęciowej czy środowiskowych domach samopomocy i grupą osób aktywnych zawodowo.

- Ostatnią zmienną niezależną poddaną analizie statystycznej jest płeć badanych osób dorosłych z niepełnosprawnością intelektualną. Postawiłam pytanie badawcze: Czy wpływa ona znacząco na występowanie zmian inwolucyjnych w badanej grupie? Wiarygodną odpowiedź uzyskałam dzięki wykorzystaniu regresji logistycznej. Płeć nie różnicuje żadnego z symptomów zmian inwolucyjnych.

Przeprowadzone badania pozwalają stwierdzić, że zmiany inwolucyjne u osób z niepełnosprawnością intelektualną nasilają się wraz z wiekiem i są widoczne już po 40 roku życia. Występują częściej, gdy osoba niepełnosprawna mieszka w domu pomocy społecznej. W przyszłości chciałabym przeprowadzić wnikliwe badania, aby wyjaśnić tę kwestię. Także brak aktywności zawodowej sprzyja nasileniu zmian inwolucyjnych. Natomiast płeć badanych osób z niepełnosprawnością intelektualną nie wpływa na występujące u nich zmiany inwolucyjne. Końcowa część monografii poświęcona jest wskazówkom jak przygotować osobę z niepełnosprawnością intelektualną na odejście osób bliskich, jak rozmawiać z nią o przemijaniu, śmierci, jak towarzyszyć jej w chorobach, które nasilają się wraz z wiekiem. Propozycja modelu dobrej starości osoby z niepełnosprawnością intelektualną zamyka prezentowaną monografię.

Kolejne obszary problemowe poruszane przeze mnie w badaniach to:

5.2 Przystosowanie emocjonalno – społeczne osób dorosłych z niepełnosprawnością intelektualną

W latach 1994-2013 prowadziłam badania dotyczące oceny funkcjonowania społecznego osób dorosłych z niepełnosprawnością intelektualną przez opiekunów, terapeutów oraz ich własnej samooceny. Skupiłam się także na badaniu poziomu przystosowania społecznego w dorosłym życiu i jego wpływie na codzienne funkcjonowanie dorosłych z niepełnosprawnością w różnych rolach życiowych. Wyniki badań były przeze mnie referowane podczas 4 Konferencji Naukowych w Polsce oraz 3 Międzynarodowych Seminariach na Słowacji oraz przedstawione w 11 publikacjach w monografiach w języku polskim, 2. – w języku słowackim i 1. – w języku angielskim. Najobszerniejszy materiał zawarłam w artykule z 2011 roku: *Wpływ prawidłowego przystosowania społecznego na jakość życia osób dorosłych z niepełnosprawnością intelektualną* (w: Cytowska B. (red.)

Dorośli z niepełnosprawnością intelektualną w labiryntach codzienności. Analiza badań - krytyka podejść - propozycja rozwiązań, Wyd. Adam Marszałek, Toruń).

5.3 Przygotowanie do pełnienia ról życiowych w dorosłym życiu przez osoby z niepełnosprawnością intelektualną

Dorosłość człowieka nierozzerwalnie wiąże się z podejmowaniem nowych ról i zadań życiowych. W prowadzonych w latach 2000 – 2010 badaniach starałam się ukazać jakie role życiowe są najczęściej przypisane osobom z niepełnosprawnością intelektualną, w jakim zakresie placówki edukacyjne i rodzina rozwijają ich autonomię i samostanowienie – nieodzowne atrybuty człowieka dorosłego. Wyniki badań przedstawiłam podczas 3 krajowych konferencji naukowych w 2000, 2003 i 2006 roku oraz na Międzynarodowych Seminariach organizowanych przez Uniwersytet im. Komeńskiego w Bratysławie w 2000 i 2001 roku. Publikacje z tego zakresu ukazały się w 2. czasopismach krajowych (np. 2008 - *Antycypacja ról społecznych pełnionych w dorosłym życiu przez młodzież z wieloraką niepełnosprawnością*, w: Klinik A. (red.) *W stronę podmiotowości osób niepełnosprawnych*, T. 4 serii: Problemy edukacji, rehabilitacji i socjalizacji osób niepełnosprawnych), oraz 1. – jako rozdział monografii – w języku angielskim (2013 - *The Level of Skills At Intellectually Disabled Adults, Therapy Participants in Activity Centers*, w: Ramik-Mażewska I., Żółkowska T. (red.), *Special Education: Learning, Education and Rehabilitation*, US, Szczecin).

5.4 Rozwój uczuć i seksualność osób z niepełnosprawnością intelektualną:

Wyznacznikiem dorosłości jest podjęcie pracy, samodzielne mieszkanie, poszukiwanie partnera życiowego. Zgodnie z tak przyjętą definicją dorosłości „bardzo trudno jest zakwalifikować osoby z głębszą niepełnosprawnością intelektualną jako dorosłych. Najczęściej nie podejmują nowych ról społecznych związanych z zakładaniem rodziny i rodzicielstwem, rzadko występują w faktycznej roli pracownika, nie są w stanie w pełni autonomicznie kierować swoim życiem, przejmując odpowiedzialność za samego siebie (Tyleska-Nowak 2007, s. 344).” Pedagodzy specjaliści przygotowując je do podejmowania ról w dorosłym życiu nie mogą pominąć aspektu związanego z rozwojem uczuć, odpowiedzialności za drugą osobę, seksualności. Uważam, że tak delikatny temat jak rozwój uczuć i seksualność osób z niepełnosprawnością intelektualną należy rozważać w kontekście ich godności, podmiotowości, autonomii a poruszając problematykę możliwości życiowych

warto odnieść ją nie tylko do przeżywania płciowości i seksualności ale rozważać w kontekście ogólniejszym – jakości życia. Uwarunkowania te są istotne zarówno dla wyznaczników poznawczych – samoświadomość, samoakceptacja, poczucie własnej wartości, poczucie pewności siebie, jak i dla wyznaczników instrumentalnych – głównie umiejętności społecznych.

W takim aspekcie prezentowałam problematykę związaną z seksualnością osób z niepełnosprawnością intelektualną podczas 3 krajowych konferencji (2009, 2011, 2011) oraz w 3 publikacjach w czasopismach krajowych w języku polskim i jednej – w języku angielskim. Najbardziej znaczące to: *Odkrywanie godności, podmiotowości, autonomii osoby dorosłej z niepełnosprawnością intelektualną*, w: Niepełnosprawność i rehabilitacja – Kwartalnik Instytutu Rozwoju Służb Społecznych, Kijak R. (red.), *Oblicza seksualności osób niepełnosprawnych*, 2011 oraz *Małżeństwo czy celibat osób z niepełnosprawnością intelektualną – odpowiedzialny wybór*, w: Bartoszek A. (red.), *Osoby niepełnosprawne a życie rodzinne*, Studia Teologiczne i Humanistyczne, 1/4, Katowice, 2011.

5.5 Aktywizacja zawodowa osób z niepełnosprawnością

Autorzy, zajmujący się aktywizacją osób z niepełnosprawnością podkreślają, że praca dla tej grupy społeczeństwa ma szczególne znaczenie. Ważny jest jej aspekt ekonomiczny ale też równie istotny jest aspekt społecznej i zawodowej rehabilitacji. Chociaż system wsparcia i pomocy osobom niepełnosprawnym mocno podkreśla znaczenie aktywności zawodowej w ich życiu to wskaźniki zatrudnienia oraz wykształcenia w tej populacji znacznie odbiegają od średniej europejskiej. Dlatego w podjętych przeze mnie badaniach starałam się zgłębić ten aspekt. Badania dotyczyły znaczenia pracy dla adaptacji społecznej osób z niepełnosprawnością intelektualną (4 artykuły w języku polskim), przygotowania do podjęcia aktywności zawodowej (2 publikacje), roli trenera pracy w projektach zatrudnienia wspomaganego (1 artykuł w monografii w języku angielskim: *Coach - supported employment of people with intellectual disabilities*, w: Żółkowska T., Szarkowicz D. (red.), *Special pedagogy towards new challenges*, US, Szczecin, 2011). Ostatnie prowadzone badania to: *Marzenia i obawy osób niepełnosprawnych intelektualnie i ich rodzin związane z zatrudnieniem wspomaganym* oraz ich oczekiwania związane z podjęciem pracy. Wyniki badań przedstawiłam podczas konferencji w Szczecinie w 2014 roku i w Krakowie – 2015. Publikacje zostały przyjęte do druku w monografiach w języku polskim.

5.6 Praca z osobami z autyzmem, głęboką niepełnosprawnością intelektualną i złożoną niepełnosprawnością

Ostatnim, analizowanym przeze mnie obszarem naukowym są badania nad autyzmem, głęboką niepełnosprawnością intelektualną i złożoną niepełnosprawnością. Prowadziłam szereg badań, które zaprezentowałam podczas 14. konferencji krajowych oraz 3. zagranicznych. Dotyczyły one: zagadnień związanych z diagnozą funkcjonalną oraz edukacją i terapią osób z autyzmem, z mózgowym porażeniem dziecięcym, z głęboką wieloraką niepełnosprawnością, występowania zachowań problemowych i prób radzenia sobie z nimi. Wyniki prowadzonych badań są dostępne na kartach 16 rozdziałów monografii w języku polskim (np. *Pomoc rodzinie i wczesne wspomaganie rozwoju dziecka z głęboką niepełnosprawnością*, w: J. Wyczesany (red.), *Krakowska pedagogika specjalna*, Kraków, 2010), w 2. czasopismach krajowych (np. *Przygotowanie młodzieży z autyzmem i dodatkowymi zaburzeniami rozwojowymi do korzystania ze wsparcia w dorosłym życiu w najbliższym środowisku*, w: *Sztuka Leczenia*, nr 3 - 4 /2012 – współautor A. Wolski), w 2. rozdziałach monografii w j. angielskim (np. *Educational abilities of children with profound – multiple disability*, w: Żółkowska T., Wlazło M. (ed.) *Special pedagogy within theoretical and practical dimension*, US, Szczecin 2008), i 3. - w j. słowackim (np. *Diagnostica a terapia u deti s detskou mozgovou obrnou (DMO)*, w: Vašek S. (red.) *Paedagogica Specialis XXI*, Univerzita Komenskeho, Bratislava 2002). Obecnie pracuję nad monografią poświęconą wsparciu rodziny dziecka z głęboką niepełnosprawnością intelektualną w biegu całego życia ze szczególnym naciskiem na dostępne i preferowane metody terapii. Zakończenie prac nad monografią planuję w 2016 roku.

6. Promotor pomocniczy:

Od roku 2014 jestem promotorem pomocniczym pracy przygotowywanej pod kierunkiem dr hab. Piotra Majewicza, prof. UP, pt. *Algezyjologiczne problemy sportu wyczynowego osób pełno i niepełnosprawnych - perspektywa psychopedagogiczna* - mgr Magdalena Szyszko.

7. Udział w szkoleniach i projektach unijnych na rzecz osób niepełnosprawnych:

7. 1. Projekty międzynarodowe:

7.1.1. Koordynatorka (ze strony polskiej) projektu badawczego KEGA 3/3033/05 *Nové technológie v edukácii znevýhodnených žiakov a študentov so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami na Slovensku* realizowanego przez zespół pracowników Uniwersytetu

im. Komeńskiego w Bratysławie. Kierownikiem projektu została doc. PaedDr. Hedviga Gregušová, CSc. Moim zadaniem było uzyskanie danych dotyczących stosowania nowych technologii informatycznych na terenie Polski. Celem projektu KEGA 3/3033/05 było skonstruowanie optymalnego modelu wykorzystania nowych technologii informacyjnych w edukacji specjalnej – czas realizacji 2005 – 2007.

Wyniki badań prezentowałam podczas:

1. Ogólnopolskiego Sympozjum Naukowego *Komputer w Edukacji*, Kraków, UP, wrzesień 2007, tytuł wystąpienia: *Edukacja informatyczna – wykorzystanie komputera we wspomaganiu procesu kształcenia uczniów niepełnosprawnych (projekt badawczy KEGA)*.
2. Międzynarodná vedecká konferencie *Niektóre technologicke inovacie v specialnej pedagogike* Bratysława, UK, czerwiec 2007, tytuł wystąpienia: *Využitie informačných technológií vo vzdelávaní postihnutých žiakov v Poľsku*, (współ. A. Wolski).
3. III Międzynarodowej Konferencji Naukowej *Pedagogika specjalna – koncepcje i rzeczywistość*, Uniwersytet Szczeciński, wrzesień 2007, wygłoszony referat: *The Usage of New Information Technologies In Special Education – presentation of Polish – Slovak researches of KEGA Project*, (współ. A. Wolski)
4. IV Konferencji Naukowej *Pedagogika specjalna – koncepcje i rzeczywistość*, Międzyzdroje wrzesień 2008, wygłoszony referat: *Wykorzystanie programów komputerowych i specjalistycznych urządzeń peryferyjnych w pracy z uczniem ze złożoną niepełnosprawnością*.

oraz w poniższych publikacjach:

1. Wolska D. (2006) *Zastosowanie nowych technologii informacyjnych w edukacji uczniów niepełnosprawnych – prezentacja projektu badawczego KEGA*, w: Morbitzer J. (red.), *Komputer w edukacji*, WN AP, Kraków, s. 262-266.
2. Wolska D. (2006) *Projekt badawczy KEGA*, w: Konspekt nr 4, s. 26-29.
3. Wolska D. (2007) *Edukacja informatyczna – wykorzystanie komputera we wspomaganiu procesu kształcenia uczniów niepełnosprawnych (projekt badawczy KEGA)*, w: Morbitzer, J. (red.) *Komputer w Edukacji*. 17. Ogólnopolskie Sympozjum Naukowe, WN AP, Kraków, s. 277-284.
4. Wolska D., Wolski A. (2007) *Využitie informačných technológií vo vzdelávaní postihnutých žiakov v Poľsku*, w: Gregušová H., Lopúchova J. (red.) *Niektoré technologické inovacie v Špeciálnej Pedagogike*, Sapientia, s.r.o., Bratislava, s. 22-35.

5. Wolska D., Wolski A. (2008) *The Usage of New Information Technologies In Special Education* – presentation of Polish – Slovak researches of KEGA Project, w: Żółkowska T., Wlazło M. (ed.) *Special pedagogy within theoretical and practical dimension*, US, Szczecin, s. 565-571.
6. Wolska D. (2009) *Wykorzystanie programów komputerowych i specjalistycznych urządzeń peryferyjnych w pracy z uczniem ze złożoną niepełnosprawnością*, w: Żółkowska T., Ramik-Mażewska I. (red.) *Pedagogika specjalna – koncepcje i rzeczywistość. Wielowymiarowość edukacji i rehabilitacji osób z niepełnosprawnością*, Tom IV, US, Szczecin, s. 625-631.

7.1.2. Udział w projekcie unijnym GRUNDTVIG LP „How to talk to be understood” – self-education program of social communication for autistic adults – realizowany z partnerami z Włoch i Grecji). Program badawczy dotyczył poprawy funkcjonowania dorosłych osób z autyzmem: *„Jak mówić, żeby inni nas zrozumieli” – program do samokształcenia dla dorosłych osób z autyzmem z zakresu komunikacji społecznej.*

Koordinatorem projektu ze strony polskiej było Krajowe Towarzystwo Autyzmu o/Kraków a partnerzy projektu to:

- Akademia Pedagogiczna im. KEN w Krakowie (dr Joanna Kossewska, dr Danuta Wolska)
- ΧΡΥΣΑΛΛΙΣ-ΚΟΝΤΑ ΣΤΗΝ ΑΝΑΠΗΡΙΑ - Chrysallis-Close to Disability (Ateny)
- ATLHA ONLUS – Associazione Tempo Libero Handicappati (Mediolan)

Czas realizacji: 2007 – 2008.

Jednym z realizowanych przeze mnie zadań w ramach projektu było napisanie wnikliwej recenzji wydawniczej książki opracowanej przez nauczycieli praktyków *Jak ćwiczyć społeczne umiejętności komunikacyjne i zwiększać samodzielność u osób z autyzmem?*

7.1.3. Koordynatorka (ze strony polskiej) programu badawczego VEGA nr 119 UK - 4/2011 *Špeciálnopedagogická andragogika - nová špecializácia špeciálnej pedagogiky a jej uplatnenie v poradenskom system.* Kierownikiem projektu, powołanym przez Ministerstwo Edukacji Narodowej i Sportu Republiki Słowackiej, była doc. PaedDr. Darina Tarcsicová, PhD, pracownik Uniwersytetu Komeńskiego w Bratysławie – czas realizacji 2011-2012. Jednym z powierzonych mi zadań było opracowanie publikacji: *Rozvoj špeciálnej andragogiky v Poľsku.*

7.1.4. Projektem realizowanym obecnie pod kierownictwem doc. PaedDr. Hedvigi Gregušovej, CSc, jest program badawczy VEGA nr 1/0161/13 *Determinanty rozvíjania výtvarného nadania jednotlivcov so zdravotným postihnutím v inkluzívnom prostredí* zaplanowany na lata 2013 – 2015. W projekcie uczestniczy 14 pracowników naukowych Uniwersytetu Komeńskiego oraz koordynatorzy z Czech, Węgier i Polski. Jestem koordynatorem projektu ze strony polskiej. Projekt jest współfinansowany przez agencję naukową Ministerstwa Edukacji Narodowej i Sportu Republiki Słowackiej oraz Słowackiej Akademii Nauk (VEGA nr 1/0161/13) - czas realizacji 2013 – 2015.

7.2. Projekty unijne krajowe:

- 7.2.1. Udział w projekcie: *Ku dorosłości – nowa jakość dziennej opieki nad dorosłymi osobami z upośledzeniem umysłowym* realizowany przez Chrześcijańskie Stowarzyszenie Osób Niepełnosprawnych ich Rodzin i Przyjaciół „Ognisko” w ramach programu PHARE ACCESS - 2002.
- 7.2.2. Program Phare Access *Zwiększona szansa na integrację dla osób niepełnosprawnych w mniej uprzywilejowanych częściach województwa małopolskiego* prowadzenie szkolenia *Organizacja lokalnego ośrodka rehabilitacji i zespołu terapeutyczno – rehabilitacyjnego* Stowarzyszenie na Rzecz Osób Niepełnosprawnych, Tymbark 8 czerwiec 2002.
- 7.2.3. Udział w projekcie realizowanym przez Polskie Stowarzyszenie Osób Niepełnosprawnych *Perspektywy wyrównywania szans* – 2002.
- 7.2.4. Udział w projekcie realizowanym przez Dom Pomocy Społecznej, ul. Łanowa 39: *Od domu utraconego do domu odzyskanego*, seminarium międzynarodowe *System edukacji osób niepełnosprawnych w Polsce w kontekście ich przygotowania do samodzielnego funkcjonowania w społeczeństwie* - 2003.
- 7.2.5. Udział w projekcie *ON-LINE TRAINAUTISM* koordynowanym przez Fundacio Congost Autisme (FCA) z Barcelony – 2004.
- 7.2.6. Udział w Programie Inicjatywy Wspólnotowej EQUAL dla Polski w ramach Tematu D: *Wzmocnienie krajowej gospodarki społecznej (trzeciego sektora), a w szczególności usług na rzecz społeczności lokalnych oraz poprawa jakości miejsc pracy*, „Aktywne jutro – osoby z upośledzeniem umysłowym na rynku pracy” realizowanym przez ChSON „Ognisko” Kraków - 2004-2006.
- 7.2.7. Udział w projekcie Europejskiego Funduszu Społecznego *Integracja zawodowa i społeczna osób niepełnosprawnych* dotyczącym *Wsparcia osób o znacznym*

i umiarkowanym stopniu niepełnosprawności na otwartym rynku pracy. Projekt realizowany przez CHSON „Ognisko”, instytucja wdrażająca: PFRON – 2005.

7.2.8. Udział w projekcie *Seksualność a przystosowanie społeczne osób niepełnosprawnych intelektualnie* (Sexualité, vie affective et déficience mentale, de collaboration - Programme DAPHNE) – 2005.

7.2.9. Udział w projekcie realizowanym przez fundację Anny Dymnej *Zwycięzać mimo wszystko* – prowadzenie dyskusji panelowej z udziałem dziennikarzy, młodzieży, lekarzy, terapeutów, psychologów oraz dorosłych niepełnosprawnych: „Prawdziwe zwycięstwa człowieka” - 2005.

7.2.10. Udział w projekcie realizowanym przez Stowarzyszenie *Dobrze, że jesteś* w Sandomierzu „Problem przygotowania zawodowego i zatrudnienia osób niepełnosprawnych” – 2005.

8. Inne:

- wykłady w ramach w programu Erasmus+, Wydział Pedagogiczny Uniwersytetu im. Komeńskiego w Bratysławie – 2015

Tematy wykładów:

- Special andragogy – an opportunity to improve the quality of life of people with disabilities
 - Life Skills of People with Intellectual Disabilities in the Mid-Life Stage
 - Meaning of expression in the therapy of adults with intellectual disabilities.
 - Behaviors that disrupt daily functioning of people with multiple disabilities
 - Presentation of the results of research conducted in Poland during the implementation of projects: KEGA 2008 – 2011, 2012 - 2013 and VEGA 2012- 2014 financed by the Ministry of Slovakia to the realization I was invited.
- udział w warsztatach, szkoleniach i wyjazdach studyjnych w celu zapoznania się ze specyfiką szkolnictwa specjalnego, integracyjnego oraz masowego w innych krajach: Austria, Czechy, Grecja, Słowacja, Słowenia, Włochy (np. Seminarium zorganizowane przez włoskie stowarzyszenie La Bottega del Possibile w Torre Perlice: *Domiciliarita e Handicap, il lavoro con le famiglie* - 1998.

* udział w pracach badawczych w ramach grantowego zadania badawczego KEGA 3/3033/05 na zlecenie: Kultúrna a edukačná grantová agentúra Ministerstva školstva Slovenskej republiky. Nazwa projektu Nové technológie v edukácii znevýhodnených žiakov a študentov so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami na Slovensku. 04.2005 – 12.2007, 11-12.05.2006 Budmerovice.

- spotkanie partnerów z Włoch i Grecji projektu GRUNDTVIG How to talk to be understood – self-education program of social communication for autistic adults – Ateny 1-3 maja 2009).

9. Działalność na rzecz środowiska:

- członek Zarządu Chrześcijańskiego Stowarzyszenia Osób Niepełnosprawnych, ich Rodzin i Przyjaciół „Ognisko”, Kraków, ul. Floriańska 14 – od 1995,
- założycielka Fundacji „Ognisko” działającej na Rzecz Osób Niepełnosprawnych, promującej tworzenie miejsc pracy dla osób z niepełnosprawnością intelektualną (m.in. Lanch Bar, ul. Prądnicza 10, Kraków, zatrudniający od 1 kwietnia 2014 roku 10 osób z głębszą niepełnosprawnością intelektualną) – 2014,
- współpraca z Fundacją Hipoterapii w Krakowie - od 1994,
- członek Regionalnej Komisji do przyznawania stopni kwalifikacji pracownikom socjalnym przy ROPS w Krakowie, w powołanej przez Ministra Pracy i Polityki Socjalnej: 1998 – 2011,
- współpraca z Regionalnym Ośrodkiem Polityki Społecznej w ramach projektu dotyczącego wspierania osób starszych w środowisku rodzinnym i DPS, zatrudnienia osób niepełnosprawnych oraz szkolenia kadr pomocy społecznej od 1999 – 2011,
- powołanie na stanowisko przewodniczącej Komisji Egzaminacyjnej pracowników pomocy społecznej przy Regionalnym Ośrodku Polityki Społecznej realizowanych w ramach Programu Inicjatywy Wspólnotowej EQUAL - 2005,
- członek Stowarzyszenia na Rzecz Wsparcia Dzieci, Młodzieży i Dorosłych Osób ze Specjalnymi Potrzebami Rozwojowymi i Edukacyjnymi *Razem dla przyszłości*, Kraków, ul. Ingardena 4 – 2015,
- współorganizatorka corocznych obozów letnich i zimowych dla osób z niepełnosprawnością intelektualną (wolontariat, 66 obozów) – 1983 – 2015.

10. Działalność dydaktyczna:

Działalność naukową staram się ściśle łączyć z pracą dydaktyczną związaną z prowadzonymi zajęciami z zakresu andragogiki specjalnej, oligofrenopedagogiki, metodyki

nauczania uczniów głębiej upośledzonych umysłowo i pracy z osobami ze złożoną niepełnosprawnością dla słuchaczy studiów dziennych, zaocznych (3-letnich i 5-letnich) oraz podyplomowych na kierunku pedagogika specjalna oraz edukacja integracyjna. Ponadto realizuję zajęcia na kursach kwalifikacyjnych dla nauczycieli z zakresu pedagogiki specjalnej i edukacji integracyjnej organizowanych przez Oddziały Doskonalenia Nauczycieli w Bielsku Białej i Nowym Sączu. Uczestniczyłam w realizacji projektu MEN „*Studia podyplomowe dla nauczycieli w zakresie ICT, języków obcych oraz drugiego przedmiotu*” współfinansowanego przez Europejski Fundusz Społeczny (2008).

Od 2000 roku jestem promotorem prac licencjackich (UP Kraków – 126 prac, KN Bielsko-Biała – 131 prac) a od 2004 także magisterskich (UP Kraków – 116).

11. Działalność organizacyjna:

Od początku mojego zatrudnienia w Katedrze Pedagogiki Specjalnej podjęłam zadania natury organizacyjnej w ramach działalności jednostki. Nieprzerwanie od 1990 roku pełnię funkcję opiekuna roku na studiach dziennych i zaocznych oraz jestem opiekunem dydaktycznym licznych studenckich praktyk pedagogicznych, w tym 2-tygodniowych praktyk wyjazdowych. W 2012 roku zostałam powołana na kierownika studiów podyplomowych z zakresu terapii zajęciowej. Jestem członkiem Rady Instytutu Pedagogiki Specjalnej. Byłam kierownikiem komisji opracowującej nowe plany studiów dla studentów Pedagogiki Specjalnej. Wielokrotnie brałam udział w rekrutacji jako sekretarz bądź członek komisji rekrutacyjnej. Kilkakrotnie pełniłam funkcję Sekretarza Komisji Rekrutacyjnej na studia dzienne 5-letnie i 2-letnie.

W 2014 roku zostałam powołana na stanowisko kierownika Katedry Dydaktyki Specjalnej i Psychoedukacji. Z racji pełnionej funkcji organizuję i nadzoruję realizację badań naukowych prowadzonych przez zespół 12 pracowników naukowych.

12. Podsumowanie oraz plany naukowo – badawcze:

Po uzyskaniu stopnia doktora nauk humanistycznych w zakresie pedagogiki w skład mojego dorobku naukowego wchodzi:

- 2 monografie, 3 opracowania redakcyjne (1 samodzielne, 2 - współautorstwa)
- 13 artykułów opublikowanych w czasopismach naukowych,
- 32 rozdziały w monografiach w języku polskim,

- 18 rozdziałów w monografiach i pracach zbiorowych w języku obcym: 11 w języku angielskim, 7 w języku słowackim, 1 w języku niemieckim.

W tym czasie brałam też udział w 46 Konferencjach Naukowych, zjazdach i sympozjach w kraju i za granicą.

Zorganizowałam 2 Międzynarodowe Konferencje Naukowe poświęcone osobom dorosłym z niepełnosprawnością. Pokłosiem konferencji są dwie publikacje:

- Wolska D., Mikrut A. (red.) (2012) *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis, Studia Paedagogica II*, Kraków, ss. 435, ISSN 1689-9903,
- Wolska D. (red.) (2014) *Osoby niepełnosprawne w drodze ku dorosłości*, Prace Monograficzne nr 696, Wydawnictwo UP, Kraków, ss. 352, ISDN 0239-6025, ISBN 978-83-7271-883-9.

W 2016 roku planuję kolejną konferencję: *Profesjonalizacja działań organizacji pozarządowych w zakresie aktywizacji zawodowej osób z niepełnosprawnością*. Pozwoli ona profesjonalistom i praktykom z krajów Unii Europejskiej, biorącym udział w projektach zatrudnienia wspomaganego podzielić się doświadczeniami z zakresu zatrudnienia osób z niepełnosprawnością na otwartym rynku pracy.

Wzięłam udział w:

- 4 projektach międzynarodowych,
- 8 projektach unijnych,
- 2 projektach krajowych
- oraz w programie Erasmus +.

Uczestniczyłam w realizacji badań własnych i statutowych. Ostatni, realizowany wraz z pracownikami Katedry Dydaktyki Specjalnej i Psychoedukacji temat badań statutowych, przewidziany na lata 2013 – 2015, ma temat: *Opracowanie i udostępnienie zweryfikowanego empirycznie pakietu programów psychoedukacyjnych wspomagających proces rehabilitacji osób z różnymi rodzajami niepełnosprawności*.

Za swoje najważniejsze osiągnięcie naukowe uważam nawiązanie współpracy z pracownikami naukowymi katedry pedagogiki specjalnej Uniwersytetu im. Komeńskiego w Bratysławie oraz wydanie 2 monografii.

Aktualnie kontynuuję badania nad czynnikami warunkującymi pomyślną aktywizację zawodową osób z niepełnosprawnością intelektualną. Mam pełną świadomość, iż zebrane do tej pory dane empiryczne pozwoliły mi na wyciągnięcie statystycznie istotnych wniosków wskazujących na duże znaczenie umiejętności życiowych osób z głębszą niepełnosprawnością intelektualną w podejmowaniu zatrudnienia na otwartym rynku pracy, lecz trzeba pamiętać,

że życie pisze często własne scenariusze i nie można o nich zapomnieć. Rynek pracy, warunki w miejscu zatrudnienia, oczekiwania pracodawców oraz współpracowników powodują, że umiejętności życiowe nie są jednoznacznym wyznacznikiem utrzymania zatrudnienia przez osoby z głębszą niepełnosprawnością intelektualną na otwartym rynku pracy.

Pogłębione wywiady przeprowadzone ze wszystkimi uczestnikami badań dostarczyły ogromnego materiału do analizy jakościowej, która pozwoli mi, w najbliższym czasie, głębiej przeanalizować zagadnienia związane z obawami i marzeniami związanymi z podjęciem pracy, oceną siebie jako pracownika i wiedzą z zakresu poruszania się po rynku pracy. Zaprezentowane narracje osób z głębszą niepełnosprawnością intelektualną pozwolą na pełniejsze i bardziej indywidualne zgłębienie zagadnień związanych z rehabilitacją zawodową.

13. Nagrody i wyróżnienia:

Nagroda Rektora II stopnia – 1999

Brazowy Krzyż Zasługi – 2006

Srebrny Medal za długoletnią służbę - 2012

Nagroda Rektora (w postaci dodatku motywacyjnego) za największą ilość punktów za działalność naukową w Instytucie Pedagogiki Specjalnej w 2014 roku.

